

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ПОТЕРПІЛОГО НА СТАДІЇ АПЕЛЯЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

О. П. Герасимчук,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правосуддя
та кримінально-правових
дисциплін Національного
університету «Острозька
академія»

Як відомо, потерпілий і його представник мають право подати апеляцію на рішення суду першої інстанції. Однак пунктом 9 статті 348 КПК України це право обмежено – апеляційні вимоги можуть стосуватися лише тієї частини рішення, в якій йдеться про інтереси потерпілого, та не повинні виходити за межі вимог, заявлених ним і його представником в суді першої інстанції. Можна припустити, що обмеження їх цими вимогами не є виправданим, бо потерпілий може змінити свою думку щодо заявлених раніше вимог, зменшити їх обсяг чи, навпаки, збільшити, ще до розгляду справи апеляційним судом можуть з'явитися нові обставини тощо. Не виключається й ситуація, коли потерпілий у суді першої інстанції взагалі не заявляв вимог (наприклад, з тих чи інших причин не брав участі в судовому розгляді). Якщо ж тлумачити статтю 348 КПК України буквально, то виходить, що в цих випадках він позбавлений права на апеляційне оскарження.

Обґрунтовуючи думку щодо недоцільності зв'язування потерпілого вимогами, заявленими у суді першої інстанції, О. Ю. Костюченко підкреслює, що «державний обвинувач діє в межах публічного інтересу, не узгоджуючи свою позицію з думкою потерпілого та його представника. Позиція потерпілого здебільшого ґрунтується на суб'єктивному сприйнятті ним вчиненого злочину, а не на законі» [1, 14]. З цим не можна не погодитися.

У кримінально-процесуальній літературі неодноразово порушувалося питання можливості оскарження вироку суду особою, яка фактично зазнала шкоди від злочину (потерпілий в кримінально-правовому розумінні), але не отримала статусу потерпілого в кримінальному процесі. В статті 348 чинного КПК України, яка містить перелік осіб, що мають право подавати апеляцію, таку особу не зазначено, а тому вона не може оскаржити вирок суду. Не може надати їй статусу потерпілого і апеляційний суд, оскільки не має таких повноважень.

Вважаємо, що коло осіб, які можуть подавати апеляцію, може бути розширене й за рахунок осіб, чиїх інтересів стосується вирок суду першої інстанції. Хоча права знайомитися з матеріалами справи вони не мають, проте для подання апеляції їм цього і не потрібно. Для дотримання вимог щодо змісту апеляції, зазначених у статті 350 КПК України, їм достатньо вказати, яким судом, коли постановлений вирок і те, що він стосується їх інтересів. Підставою для скасування судового вироку в такому випадку має бути істотне порушення вимог кримінально-процесуального закону (ст. 370 КПК України), оскільки було допущено відверте порушення прав особи, яка зазнала шкоди від злочину.

За чинною процедурою, в разі виконання усіх вимог щодо подачі апеляції суд, який постановив вирок чи виніс ухвалу, постанову, протягом семи діб передає справу разом з поданою апеляцією та запереченнями на неї до апеляційного суду і визначає дату розгляду справи в апеляційному суді. Про призначену дату розгляду справи суд першої інстанції повідомляє заінтересованих осіб. Між тим видається доцільнішим, аби сам апеляційний суд визначав дату розгляду справи за апеляцією та направляв про це повідомлення, бо, з одного боку, не може (не повинен) нижчий в судовій ієрархії суд давати «вказівки» вищому,

а з другого – апеляційний суд вправі безпосередньо визначитися зі строками, адже це є досить суттєвим для оптимізації провадження справи в апеляційному суді.

Час проведення розгляду справи для вирішення питань, пов'язаних із підготовкою справи до апеляційного розгляду, визначається апеляційним судом і, в разі відсутності судового слідства, сторонам він не відомий. Виклик на судові засідання також здійснюється за розсудом суду (ст. 357 КПК України). Таким чином, закон не зобов'язує апеляційний суд в цьому випадку повідомляти учасників процесу про попередній розгляд справи. Але при попередньому розгляді справи можуть зачіпатися інтереси сторін, пов'язані з власне розглядом справи в апеляційному порядку. Тому сторони мали б бути обізнані з прийнятими рішеннями про попередній розгляд справи апеляційним судом та поінформовані щодо часу і місця його проведення.

Російські вчені М. Ковтун та О. Александров вбачають серйозний недолік судового слідства в суді апеляційної інстанції в тому, що сторони пов'язані надмірною активністю суду. Засади змагальності більше відповідав би такий порядок судового слідства, коли сторона сама викладає суть апеляційної скарги або свої заперечення щодо неї, одразу підкріплюючи її доказами [2, 45]. Така позиція заслуговує на підтримку.

За чинним КПК України, на початку судового слідства в суді першої інстанції обвинувальний висновок зачитує не суд, а прокурор. Тому цілком логічним було б запровадження подібного припису і для стадії апеляційного провадження. Активність же апеляційного суду має полягати лише у створенні ним необхідних умов для реалізації сторонами наданих їм прав та виконання ними їх процесуальних обов'язків, за цілковитого дотримання судом вимог щодо об'єктивності та неупередженості (ч. 6 ст. 16-1 КПК).

Норми чинного КПК України визначають, що питання про необхідність проведення судового слідства вирішується під час попереднього розгляду справи. Але потреба в судовому слідстві може виникнути вже в процесі розгляду справи апеляційним судом – якщо, наприклад, виникне необхідність викликати та допитати певних свідків, витребувати та дослідити додаткові докази, призначити проведення повторної чи додаткової експертизи або дати оцінку доказам, дослідженим судом першої інстанції [3]. Тому в законі варто було б передбачити, що судові слідство має провадитись також за клопотанням осіб, які беруть участь у судовому засіданні, і що таке клопотання може бути заявлене до видалення суду до нарадчої кімнати. Отож, за потреби судові слідство в апеляційній інстанції міг би зніщувати й потерпілий, що сприяло б не тільки більш повному

захисту його прав, але і всебічному та об'єктивному дослідженню обставин справи, що вимагається судочинством взагалі.

Згідно з КПК, на початку судового розгляду визначення обсягу доказів, що підлягають дослідженню, може мати місце тоді, коли це питання не вирішувалося під час попереднього розгляду справи. Якщо ж воно вирішувалося, суд повинен з'ясувати думки сторін з цього приводу. Висловити свою думку щодо обсягу дослідження доказів особливо важливо для потерпілого, адже він, у разі його відсутності на попередньому розгляді справи, позбавлений можливості висловити свою позицію з цього питання. А це обмежує його можливості з доказування. Тому в законі слід передбачити, що у даному випадку апеляційний суд на початку судового розгляду зобов'язаний з'ясувати думку потерпілого щодо обсягу дослідження доказів. Потерпілий не повинен позбавлятися можливості заявляти клопотання про дослідження доказів і упродовж судового засідання, якщо вбачатиме у цьому потребу.

Апеляційний суд повинен у будь-якому випадку допитати потерпілого, якщо він не був допитаний в суді першої інстанції або його допит було проведено неповно. Також цілком можливо є й така ситуація: допит у суді першої інстанції був проведений згідно з вимогами закону, але апеляційний суд не погоджується з наявною оцінкою показань потерпілого і тому може допитати його повторно [4].

Чи може потерпілий вплинути на позицію апеляційного суду з приводу власного допиту?

Частина четверта статті 362 КПК України визначає: якщо суд апеляційної інстанції не проводив судового слідства, головуючий ознайомлює учасників судового розгляду з додатковими матеріалами, за їх наявності, матеріалами, що надійшли із суду першої інстанції на виконання доручень, вислуховує їх пояснення з приводу поданих апеляцій. Як видно з наведеного змісту кримінально-процесуальної норми, потерпілий може бути допитаний лише у випадку, якщо на стадії апеляційного провадження провадиться судові слідство. Раніше вже зазначалося, що це питання вирішується апеляційним судом на стадії попереднього розгляду справи, де участь потерпілого наразі не є обов'язковою. Втім, у статті 49 КПК України громадянин, визнаний потерпілим, має право давати показання. Оскільки обмежень цього права чинний КПК не містить, то вважаємо, що потерпілий має бути допитаний на його вимогу у будь-якому випадку під час судового розгляду справи апеляційним судом. Звідси, суд для цих потреб повинен вирішити питання про проведення судового слідства щонайменше в цій частині.

Дискусійним є також питання щодо меж судового розгляду і, відповідно, винесення рішення

судом апеляційної інстанції.

Класична форма апеляційного розгляду передбачає неможливість виходу суду за рамки питань, що ставляться в апеляції — навіть у випадку, якщо апеляція містить очевидну помилку. Таке положення, звісно, обмежує розсуд апеляційної інстанції на користь диспозитивних засад. Але в такому разі суд, навіть за наявності грубого порушення прав особи, не може його виправити.

Є пропозиція вирішувати це питання з позицій принципу публічності, а саме, що апеляційний суд, діючи в інтересах правосуддя, повинен сам визначати межі судового слідства і мати можливість вийти за межі апеляційних вимог, якщо в результаті розгляду справи дійде висновку, що є підстави для прийняття рішення на користь засудженого чи виправданого і цим не погіршується їх становище [1, 7].

КПК України пропонує компромісний варіант для диспозитивної та публічної засад: якщо розгляд апеляції дає підстави прийняти рішення на користь осіб, щодо яких апеляції не надійшли, апеляційний суд зобов'язаний його прийняти (ст. 65 КПК України). Вважаємо, що рішення на користь потерпілого, якщо він не подав апеляції,

може бути прийняте у двох випадках: 1) коли апеляція прокурора містить вимоги, що стосуються прав та законних інтересів потерпілого; 2) коли інший потерпілий, який бере участь у справі, подав апеляцію, що певним чином пов'язана з інтересами потерпілого, який не подав апеляції. У цих випадках суд, з метою забезпечення прав потерпілого, повинен врахувати його інтереси і вийти за межі апеляційних вимог.

Отже, пропонуємо розширити можливість реалізації потерпілим його прав на стадії апеляційного провадження:

- 1) шляхом виключення з КПК норм про обмеження потерпілого та його представника при поданні апеляції вимогами, які заявлялись потерпілим у суді першої інстанції;
- 2) включенням до кола осіб, які можуть подавати апеляцію, тих, чиїх інтересів стосується вирок суду першої інстанції;
- 3) покладенням на апеляційний суд обов'язку повідомляти сторони про попередній розгляд справи, час і місце його проведення;
- 4) встановленням правила про необхідність з'ясування судом на початку судового розгляду справи думок сторін щодо необхідності та обсягу дослідження ним доказів.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. *Костюченко О. Ю.* Апеляційне оскарження судових рішень у кримінальному процесі України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / О. Ю. Костюченко. — К., 2005. — 18 с.
2. *Ковтун Н. Н.* Апелляционное производство в уголовном процессе России: проблемы и решения / Н. Н. Ковтун, А. С. Александров // Государство и право. — 2001. — № 3. — С. 38-45.
3. Оцінка без судового слідства апеляційним судом доказів, досліджених судом першої інстанції, при-

звела до скасування ухвали апеляційного суду про закриття справи: Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 25 грудня 2007 р. // Рішення Верховного Суду України. — 2008. — № 1(16). — С. 120.

4. В літературі висловлена й інша думка, яка, на наш погляд, не повною мірою відповідає забезпеченню прав потерпілого: *Шевченко Т. А.* Нагальні проблеми апеляційного розгляду кримінальних справ / Т. А. Шевченко // Вісник Верховного Суду України. — 2003. — № 4. — С. 50.

УДК 343.156 (477)

Герасимчук О. П. Реалізація прав потерпілого на стадії апеляційного провадження

У статті досліджуються питання реалізації прав потерпілого на стадії апеляційного провадження. Аналізуються проблеми апеляційного оскарження вироку суду потерпілим, теоретичні та правові підстави подання апеляції особою, якій злочинним заповідно шкоду, але яка не визнана потерпілим. Досліджується діяльність потерпілого в апеляційному провадженні, вносяться пропозиції щодо більш повного забезпечення реалізації прав потерпілого на стадії апеляційного провадження.

Ключові слова: апеляція, потерпілий, судове слідство, захист прав особи, диспозитивність, розсуд суду, апеляційні вимоги, докази

Герасимчук О. П. Реализация прав потерпевшего на стадии апелляции производства

В статье исследуются вопросы реализации прав потерпевшего на стадии апелляционного производства. Анализируются проблемы апелляционного обжалования приговора суда потерпевшим, теоретические и правовые основания подачи апелляции лицом, которому преступлением причинен вред, но которое не было признано потерпевшим. Исследуется деятельность потерпевшего на стадии апелляционного производства, вносятся предложения для более полного обеспечения реализации прав потерпевшего на стадии апелляционного производства.

Ключевые слова: апелляция, потерпевший, судебное следствие, защита прав лица, диспозитивность, усмотрение суда, апелляционные требования, доказательство

Oleg P. Herasymchuk. Victim's rights realisation on a stage of appellate procedure

The article is devoted to the questions of realisation of the victim's rights at the appellate stage. Problems of appeal by the victim, theoretical and legal grounds for appeal by the harmed person, who was not acknowledged as a victim, are analyzed. Victim's activities at the appellate stage are analyzed, improvement of the victim's rights at the appellate stage are proposed.

Key words: appeal, victim, judicial investigation, person's rights' defense, dispositiveness, court's discretion, appellate claims, evidence